

УДК: 338.43:330.34

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6-313-317

ПІНЧУК А. О.

Чернігівський національний технологічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

В статті обґрунтована доцільність та формалізована змістовність удосконалення інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Проаналізовано сучасний стан інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні та ідентифіковано основні управлінські рівні (міжнародний, європейський, національний, регіональний, місцевий). Представлено систему органів виконавчої влади, які забезпечують регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Для ефективного інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства запропоновано включити відповідне завдання у Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Встановлено, що органи державного регулювання сільського господарства загалом, так і в сфері його сталого розвитку, діють за централізованою моделлю, тобто організаційна структура й функціональна система не відповідають вимогам забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Обов'язковою умовою ефективного інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства є наявність цілей у кожного із суб'єктів її забезпечення, які є досяжними і не суперечать одна одній. Обґрунтовані стратегічні напрями нейтралізації конфліктних ситуацій та гармонізації інтересів суб'єктів інституційного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні, які передбачають зміну парадигми розвитку галузі з технократичної на сталу (соціо-еколого-економічну).

Ключові слова: сільське господарство, сталий розвиток, інституціональне регулювання, державне регулювання, стратегічні цілі.

PINCHUK A.

Chernihiv National Technological University

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INSTITUTIONAL REGULATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN UKRAINE

The article substantiates the expediency and formalizes the content of improving the institutional regulation of sustainable development of agriculture in Ukraine. The current state of institutional regulation of sustainable development of agriculture in Ukraine is analyzed and the main management levels (international, European, national, regional, local) are identified. The system of executive bodies that ensure the regulation of sustainable development of agriculture in Ukraine is presented. For effective institutional regulation of sustainable development of agriculture, it is proposed to include the relevant task in the Regulation on the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. It is established that the bodies of state regulation of agriculture in general and in the field of its sustainable development operate according to a centralized model, ie the organizational structure and functional system does not meet the requirements of ensuring sustainable development of agriculture. A prerequisite for effective institutional regulation of sustainable development of agriculture is the presence of goals of each of the subjects of its provision, which are achievable and do not contradict each other. The strategic directions of neutralization of conflict situations and harmonization of interests of the subjects of institutional regulation of sustainable development of agriculture in Ukraine are substantiated, which envisage change of the paradigm of development of the branch from technocratic to sustainable (socio-ecological-economic).

Key words: agriculture, sustainable development, institutional regulation, state regulation, strategic goals.

Постановка проблеми. Важливою галуззю національного господарства, яка гарантує соціально-економічну, екологічну й політичну стабільність у суспільстві, сталий поступ й безпеку держави в цілому, є сільське господарство. Належне забезпечення населення сільськогосподарською продукцією підвищує рівень продовольчої безпеки, що має стратегічне значення для кожної країни як на національному, так і глобальному рівнях. Саме сутність аграрної політики, що є невід'ємною частиною державної політики країни полягає в розробці її владними структурами і практичному здійсненні великої сукупності правових, організаційних, економічних, наукових, соціальних, кадрових та інших заходів з метою забезпечення сталого розвитку сільського господарства, який би повністю відповідав продовольчим потребам країни. В Україні продовжується напрям розвитку, орієнтований на забезпечення функціонування ефективного механізму інституційного регулювання сільського господарства, а саме формуються та удосконалюються інституційні засади. Саме участь держави стає індикатором, що характеризує перспективність сталого розвитку сільського господарства в Україні. Адже в умовах тривалої інформаційної асиметрії приватні інститути орієнтуються в основному на бізнес, який в змозі самостійно здійснювати необхідні обсяги інвестування. Сільське господарство є однією зі сфер економіки, яка, перш за все, потребує формування ефективного інституціонального регулювання, адже результати її функціонування забезпечують продовольчу та екологічну безпеку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В дослідженнях вітчизняних вчених, присвячених проблемам інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства, в більшій мірі досліджується стан речей, що склався в даній сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення. Управлінські аспекти інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства

розроблялися у працях: В. Борщевського, О. Манойленка, А. Никифорова, В. Русана, П. Саблук, М. Скорик, А. Черепи та ін. [2–8].

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки ефективного інструментарію інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи підходи провідних науковців у даній сфері, на наш погляд, інституціональне регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні представлена сукупністю інститутів, серед яких органи державної влади займають чільне місце. Базовим та визначальним інститутом для розвитку сільського господарства в Україні є інститут держави, який охоплює систему органів законодавчої, виконавчої та судової влади, функціонування яких впливає на всі складові суспільного життя. Сталий розвиток сільського господарства залежить від функціонування органів різних регуляторних рівнів, які діють взаємопов'язано і формують комплексний механізм. Виходячи із цього, нами виокремлено основні рівні інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні:

1) міжнародний рівень, відповідно до якого регулювання здійснюється згідно із встановленими договорами, квотами, стандартами та членством у міжнародних організаціях (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (ІФАД), Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), Кодекс Аліментаріус, система управління безпечністю харчових продуктів (НАССР); міжнародний стандарт управління виробництвом і поставками безпечної продукції (Global GAP);

2) європейський рівень, який містить сукупність правил і норм, що регулюють сферу виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією (Постанова Ради Європи №834/2007 від 28 червня 2007 року «Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів», Регламент (ЄС) №1307/2013 Ради ЄС про заснування спільних правил для схем прямої підтримки фермерів у рамках Спільної сільськогосподарської політики);

3) національний рівень (Верховна Рада України; Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин, Український фонд підтримки підприємництва, Український державний фонд підтримки фермерських господарств);

4) регіональний рівень (обласні департаменти агропромислового розвитку, регіональні відділення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств);

5) місцевий рівень (районні відділи агропромислового розвитку, сільські та селищні ради).

Організаційно-інституційне забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні на державному рівні представляють: Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України, які здійснюють свою діяльність безпосередньо та через відповідні державні інститути у межах визначених повноважень. Особливе місце у регулюванні сталого розвитку сільського господарства займає Верховна Рада України, яка є єдиним законодавчим органом державної влади України. При Верховній Раді діє профільний комітет з питань аграрної політики та земельних відносин, який включає 6 підкомітетів, які вирішують сукупність питань щодо: удосконалення структури державного управління у сфері сільського господарства; інновацій; ціноутворення в сільському господарстві; соціальної політики сільського господарства; фінансово-економічної політики в сільському господарстві.

До системи органів виконавчої влади, що забезпечують інституціональне регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні належать такі основні державні інститути: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство фінансів України, галузеві інститути, підвідомчі установи. Наприклад, серед підвідомчих установ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України особлива роль у розвитку фермерських господарств належить Українському державному фонду підтримки фермерських господарств.

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України є центральним спеціально уповноваженим органом державного управління «з питань забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової і переробної промисловості та комплексного розвитку сільських територій» [1]. Функції, виконувані ним, окреслюються в Положенні, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 1119.

Для ефективного інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства необхідно включити відповідне завдання у Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, деякі функції включити в існуючі, а деякі потребують окремих позицій в Положенні.

Кожній виконуваній функції як напряму діяльності має відповідати уповноважений структурний підрозділ. Аналіз організаційної структури свідчить про відсутність в складі Міністерства розвитку

економіки, торгівлі та сільського господарства України структурного підрозділу, до функціональних обов'язків якого належить забезпечення сталого розвитку сільського господарства. В цілому складається картина неповної відповідності функціональної та організаційної структури Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України до потреб сталого розвитку сільського господарства.

Отже, проведений аналіз свідчить про те, що в Україні на сьогоднішній день не існує скоординованого комплексного механізму інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства. Органи державного управління діють за централізованою моделлю, тобто організаційна структура й функціональна система Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України не відповідає вимогам забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Напрямом до збалансованого розвитку суспільних інститутів є загальноприйнята ідея чи мета, сформована в рамках неформальних інститутів. В контексті наших досліджень такою ідеєю (інституціональною мотивацією) є побудова універсальної системи стимулювання розвитку інструментів механізму інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства. Для успіху така мотивація має відповідати інтересам усіх суб'єктів інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства, а її результативність найбільш яскраво прослідковується при формуванні екологічно орієнтованого попиту населення.

Отже, ефективне інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства передбачає взаємодію його суб'єктів, якими є державні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, сільськогосподарські товаровиробники, навчальні заклади, наукові установи, громадські організації, громадяни [2]. Крім того, обов'язковою умовою ефективного управління сталим розвитком сільського господарства є наявність цілей у кожного із суб'єктів її забезпечення, які є досяжними і не суперечать одна одній. Проте, виникають ситуації, коли в процесі розвитку інститутів повстають взаємовиключні цілі або не збігаються інтереси одного рівня. В таких випадках не уникнути конфлікту. Для вирішення даної ситуації потрібно правильно розставити пріоритети та визначити ціль, реалізація якої потребує першочергового розставлення пріоритетів [3]. У той же час, як вже говорилося, інституціональне регулювання сталого розвитку сільського господарства несе в собі елемент конфліктності, що особливо виявляються в протиріччі цілей її суб'єктів.

З огляду на те, що у відтворювальному процесі збалансоване природокористування передбачає як економічний процес експлуатації природних ресурсів, так і їх охорону, варто сформувати напрями інтеграції різних інтересів суб'єктів інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства, що спираються на виявлення конфліктів цілей суб'єктів та їх ліквідацію з використанням принципів системного підходу та інструментарію конфлікт-менеджменту. Як приклад, основний конфлікт в питанні забезпечення сталого розвитку сільського господарства, проявляється коли стикаються соціально-економічні інтереси (місцеві органи влади зацікавлені в максимальному використанні природних ресурсів господарюючими суб'єктами, оскільки в такому разі отримають максимальні надходження до бюджету) та екологічні (місцеві органи влади зацікавлені в збереженні природно-ресурсного потенціалу регіону, що можливо лише при мінімальному втручанні в природні екосистеми) [4, 5].

Для забезпечення ефективності інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства потрібно вирішувати всі наявні та можливі конфлікти, враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін, навіть тих, які відносяться до різних інститутів. Взаємодія суб'єктів господарювання (їх мета – максимальний прибуток за мінімальних затрат), державних органів влади (функціонування механізму управління сталим розвитком сільського господарства) та суспільства (бажання до покращення умов життя, безпечні екологічні умови, зменшення антропогенного навантаження) призводить до формування різноспрямованих інтересів щодо єдиної мети – створення ефективного механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні [5, 6].

Досліджуючи питання взаємодії стратегічних і тактичних цілей інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства у контексті діджиталізації та функцій державних органів влади і органів місцевого самоврядування, можна оцінити не тільки їх конфліктність, але й визначити ефективність розподілення завдань між ними, встановити можливе дублювання. Для вирішення конфлікту цілей, необхідно детально розглянути кожну ціль та диференціювати її до тих пір, поки суть конфлікту не проявить себе. Лише в такому випадку можна досягти компромісного рішення, сформувавши необхідні для цього інструменти та забезпечивши процес ліквідації протиріччя у процесі забезпечення сталого розвитку сільського господарства [7, 8].

Результати проведеного аналізу проблем інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства дозволили обґрунтувати стратегічні напрями нейтралізації конфліктних ситуацій та гармонізації інтересів суб'єктів забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні (рис. 1), які передбачають: зміну парадигми сталого розвитку сільського господарства з технократичної на інноваційно-екологічну; формування дієвого механізму управління сталим розвитком сільського господарства завдяки раціональному поєднанню ринкових та державних важелів впливу, спрямованих на передбачення та попередження загроз; оптимізацію інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Також варто відзначити, що збалансованість інтересів суб'єктів

механізму інституціонального регулювання сталим розвитком сільського господарства в Україні досягається шляхом об'єднання зусиль у напрямку управління соціо-еколого-економічної безпекою та реалізації стратегічних пріоритетів державної політики через формування соціо-еколого-економічної свідомості населення, належне інноваційне забезпечення сільського господарства, розробку відповідної законодавчої та нормативно-правової бази тощо.

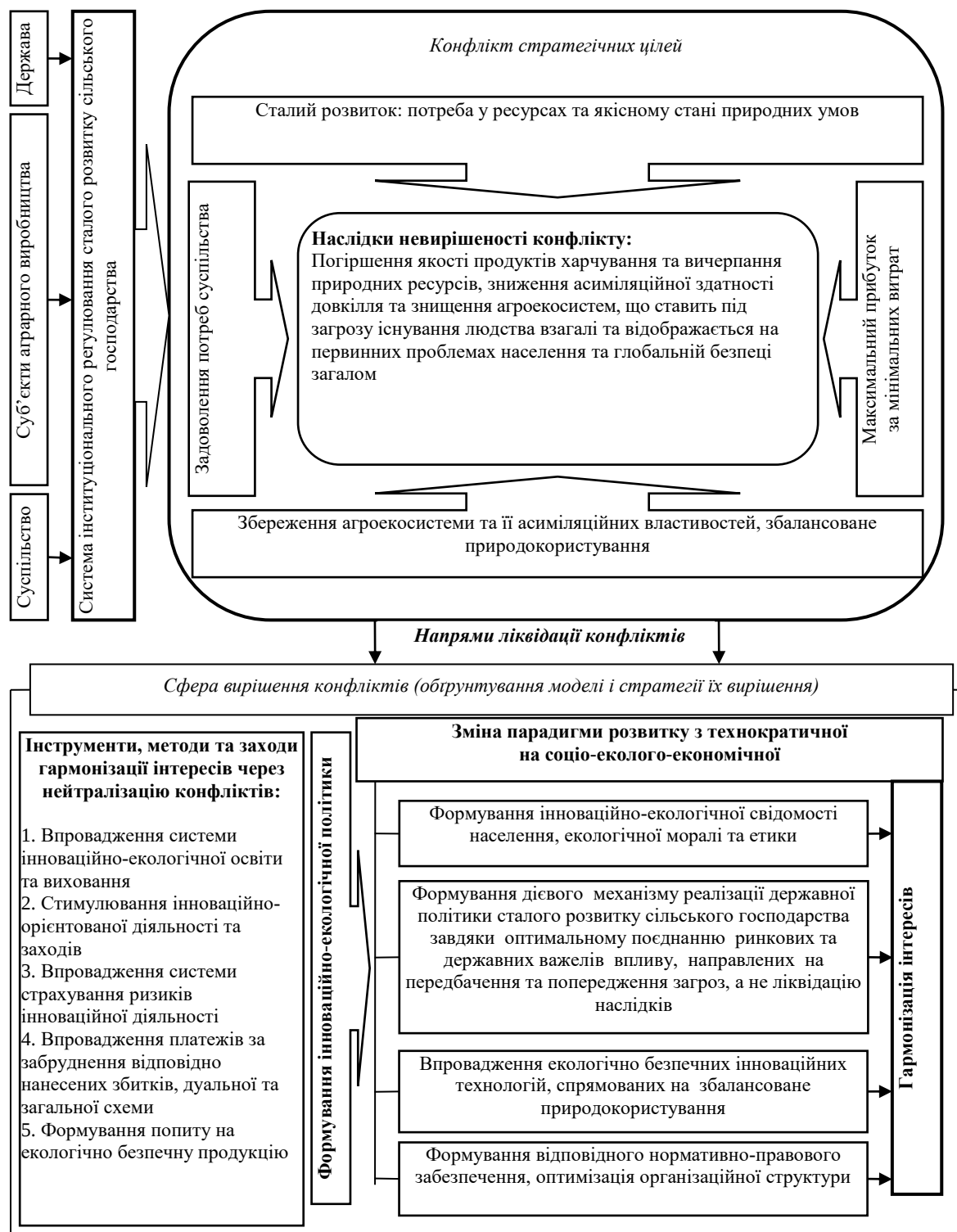

Рис. 1. Структурно-функціональна схема нейтралізації конфліктних ситуацій та гармонізації інтересів суб'єктів інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні*

*Джерело: авторська розробка

Оптимальним варіантом проведення інституціонального регулювання стимулювання сталого розвитку виробничо-господарської та інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні є її здійснення на засадах сталості розвитку системи державних інвестицій, підвищення ефективності та посилення прозорості

функціонування механізмів державно-приватного партнерства та стимулювання залучення приватних інвестицій у сільське господарство щодо реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів. Саме механізм співробітництва між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором у вигляді державно-приватного партнерства дозволяє забезпечувати узгодження та врахування взаємних інтересів держави і бізнесу в реалізації спільних інноваційно-інвестиційних проєктів, цільових галузевих програм тощо.

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, треба зазначити, що з метою всебічного й результативного вирішення питань інституціонального регулювання сталого розвитку сільського господарства, раціонального та ефективного використання інвестицій з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників та національної інвестиційної привабливості країни доцільно забезпечити удосконалення нормативно-правової бази; формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в сільському господарстві та в аграрному секторі загалом; реалізацію державних програм соціально-економічного розвитку села; сприятливі умови для створення сучасної науково-технічної бази сільськогосподарського виробництва за рахунок використання різних форм фінансування інноваційних розробок та запровадження їх у виробництво, реконструкцію, розширення й переоснащення матеріально-технічної бази; достатній розвиток інноваційної інфраструктури аграрного ринку; злагоджену взаємодію системи державного управління сільським господарством, що є складним механізмом впливу на розвиток ціноутворення, оподаткування, фінансово-кредитну систему аграрного виробництва; залучення прямих іноземних інвестицій в сільське господарство України. Саме це дозволить забезпечити комплексний підхід до сталого розвитку сільського господарства в Україні, сприймати Україну як соціо-еколого-економічно розвинену державу з належним правовим забезпеченням аграрної політики та сприятливим економічним середовищем для ефективної діяльності суб'єктів сільського господарства.

Література

1. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : затв. Постановою КМУ від 25.11.2015 № 1119. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Манойленко О.В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку / О.В. Манойленко // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. – С. 139–158.
3. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія / А. Є. Никифоров. – К. : КНЕУ, 2010. – 420 с.
4. Shestakovska T. and Markova I. The impact of the integration of cooperation with the European union on the development of the agrarian sector of Ukraine. Economic system development trends: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph, edited by authors. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2018. p. 364–382.
5. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні / П. Т. Саблук // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 2. – С. 200–208.
6. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року : схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.
7. Концепція Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2022 року : проєкт. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>
8. Череп А. В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи / А. В. Череп // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. – 2014. – № 4. – С. 43–46.

References

1. Polozhennia pro Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy : zatv. Postanovoiu KMU vid 25.11.2015 № 1119. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Manoilenko O.V. Upravlinnia innovatsiinyh protsesamy: formuvannia metodychnoho pidkhodu do podolannia barieriv rozvytku / O.V. Manoilenko // Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky. – Kh. : VD «INZhEK», 2013. – S. 139–158.
3. Nykyforov A. Ye. Innovatsiina diialnist: teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia : monohrafiia / A. Ye. Nykyforov. – K. : KNEU, 2010. – 420 s.
4. Shestakovska T. and Markova I. The impact of the integration of cooperation with the European union on the development of the agrarian sector of Ukraine. Economic system development trends: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph, edited by authors. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2018. p. 364–382.
5. Sabluk P. T. Innovatsiina model rozvytku silskoho hospodarstva ekonomiky Ukrainy ta rol nauky v yii stanovlenni / P. T. Sabluk // Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. – 2011. – № 2. – S. 200–208.
6. Stratehiia rozvytku silskoho hospodarstva ekonomiky na period do 2020 roku : skhvalena Rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 zhovtnia 2013 r. № 806-r. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r>.
7. Kontseptsiiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku silskoho hospodarstva ekonomiky na period do 2022 roku : proekt. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>
8. Cherep A. V. Upravlinnia innovatsiinyh protsesamy na pidpriemstvi: suchasni pidkhody ta perspektyvy / A. V. Cherep // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zbiryk naukovykh prats. – 2014. – № 4. – S. 43–46.

Рецензія/Peer review : 17.11.2019

Надрукована/Printed : 04.01.2020
Рецензент: д. е. н., проф. Гончар О. І.